

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

ЧМІЛЬ НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 378.015.3:2-384(043.5)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Острог – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загальної та соціальної психології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Науковий керівник : доктор психологічних наук, професор
Орап Марина Олегівна,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Карпенко Зіновія Степанівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри педагогічної та вікової психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Савелюк Наталія Михайлівна,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри психології

Захист відбудеться «23» травня 2017 р. о 11.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 48.125.03 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська 2, м. Острог, 35800.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.oa.edu.ua та у науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська 2, м. Острог, 35800.

Автореферат розісланий «22» квітня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат психологічних наук, доцент

О.В. Матласевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний період розвитку українського суспільства – це період активних змін та інтеграції у європейську спільноту. У такі переломні моменти суспільство потребує духовного зростання, досягнення внутрішньої свободи та усвідомлення гуманістичних ідеалів задля віри в краще майбутнє. Водночас, зростає соціальна роль священнослужителів як духовних наставників.

Актуалізація дослідження професійного становлення священнослужителів пов'язана з офіційним введенням до переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра «Богослов'я (теології)» (у 2010 р.). До цього часу спеціалісти у цій галузі навчались виключно у духовних ВНЗ. Відтак, з'ясування особливостей професійного становлення майбутніх священнослужителів сприятиме оптимізації навчального процесу студентів світських ВНЗ, котрі навчаються за напрямком «богослов'я» і, водночас, удосконаленню професійної підготовки студентів духовних ВНЗ.

Наукові пошуки щодо професійного становлення та соціалізації священнослужителів пов'язані також і з актуальною соціально-політичною ситуацією в Україні, зокрема із запровадженням капеланської служби. Так, на початку 2015 року на державному рівні офіційно створена капеланська служба у Збройних Силах України, що передбачає одним із завдань – проведення опитувань, науково-дослідних досліджень з питань релігійної опіки особового складу; участь у розробленні навчальних програм, тренінгів тощо з підвищення кваліфікації військових священників (капеланів) тощо. Крім того, у травні 2015 року відбулося узаконення душпастирської опіки засуджених, тобто капеланської служби у пенітенціарних установах; з 2016 року на офіційному рівні здійснюються спроби означити особливості діяльності священнослужителів у медичних установах. Отже, на сьогодні сфера діяльності священнослужителів значно розширилась. Професійна діяльність цих спеціалістів уже не обмежується храмами та монастирями, а здійснюється на полігонах, у тюрмах та інших установах, що створює необхідність дослідження та удосконалення професійного становлення спеціалістів «богослов'я».

Процес професійного становлення був предметом вивчення таких учених як: Т. В. Алексєєва, О. В. Баніт, В. М. Васильков, О. І. Василькова, С. Г. Вершловський, Ж. П. Вірна, Т. Ю. Гущина, О. М. Казачкова, Р. В. Каламаж, О. М. Кокун, О. А. Кривильова, В. Л. Лапшина, С. Д. Максименко, М. В. Максимець, А. Б. Мудрик, В. П. Невзоров, Н. С. Нємцева, В. Ф. Орлов, І. Д. Пасічник, Н. М. Пилипенко, Ю. П. Поваренков, Н. С. Пряжников, Г. К. Радчук, Д. І. Сьюпер, Т. Д. Федірчик, А. Р. Фонарев, Дж. Л. Холланд, Я. В. Шведова, Л. І. Шумська, В. І. Юрченко та ін. Проте, особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів досліджені не достатньо. У психологічній науковій літературі зустрічаються лише поодинокі роботи, які висвітлюють окремі його аспекти: етнокультурні чинники професійного самовизначення студентів-теологів досліджувала Р. В. Мотрук, особистісну епістемологію студентів, в тому числі й теологів емпірично досліджували М. Kaartinen-Koutaniemi та S. Lindblom-Ylänne.

Отже, соціальна значущість заявленої проблеми й недостатня її розробленість у психологічних дослідженнях обумовили вибір теми дисертації «Психологічні особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної і соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, здійснене в межах науково-дослідної теми «Когнітивно-поведінкові і психолінгвістичні стратегії подолання психічної травматизації особистості» (державний реєстраційний номер 0115U002345).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 27 грудня 2013 р.), уточнено на засіданні вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 14 від 29 вересня 2016 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 15 грудня 2015 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично вивчити особистісні та соціально-психологічні особливості процесу професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів, розробити та апробувати програму оптимізації їх професійного становлення.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1) на основі теоретичного аналізу психологічної літератури з проблеми професійного становлення визначити психологічні особливості діяльності священнослужителів;

2) теоретично обґрунтувати концептуальну модель професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів;

3) емпірично дослідити особистісні та соціальні особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів на різних його етапах та визначити найбільш істотні характеристики;

4) на основі порівняльного аналізу з'ясувати специфічні особливості професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів;

5) розробити та апробувати тренінгову програму оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів.

Об'єкт дослідження – процес професійного становлення студентів вищих навчальних закладів.

Предмет дослідження – особистісні та соціально-психологічні особливості процесу професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: концепції професійного становлення особистості (Ж. П. Вірна, О. М. Казачкова, О. М. Кокун, О. А. Кривильова, С. Д. Максименко, М. В. Максимець, В. Ф. Орлов, Ю. П. Поваренков, Л. І. Шумська та ін.); концепції соціалізації у ВНЗ (І. Б. Бойчевська, В. В. Садирін, Л. В. Трубайчук, З. І. Тюмасева, Е. L. Stein, D. J. Twale, J. C. Weidman та ін.); психологічні концепції адаптації як складного багаторівневого процесу взаємодії особистості і навколишнього середовища (Ф. Б. Березін, В. В. Гриценко, Ю. А. Клейберг, П. С. Кузнєцов та ін.); психологічні

концепції духовності особистості (Н. І. Жигайло, О. П. Колісник, Д. О. Леонт'єв, О. Г. Романовський, М. В. Савчин, О. М. Целякова та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення поставленої мети використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукових даних із проблеми дослідження; *емпіричні*: спостереження, бесіда, комплекс психодіагностичних методик: «Методика визначення основних мотивів вибору професії» (Е. М. Павлютенков) (для визначення провідних мотивів вибору професії); метод зовнішньої референтометрії (для оцінювання значущості студентської групи); метод соціометричного опитування (для дослідження міжособистісних стосунків у студентській групі); методика «Визначення стилю міжособистісної взаємодії» (С. В. Максимов, Ю. А. Лобейко) (для визначення рівня активності у міжособистісних стосунках у студентській групі); «Тест для визначення структури індивідуальної релігійності» (Ю. В. Щербатих) (для визначення рівня та структури індивідуальної релігійності); «Методика діагностики мотиваційної структури особистості» (В. Е. Мільман) (для визначення реальних мотивів навчальної діяльності); метод експертної оцінки студентами професійно-педагогічних якостей викладачів (за Л. І. Шумською) (для визначення ставлення студентів до викладачів); «Тест-опитувальник задоволеності навчальною діяльністю» (Л. В. Міщенко) (для оцінки рівня загальної задоволеності навчальною діяльністю); «Методика діагностики мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях» (І. Д. Ладанов, В. А. Уразаєва) (для визначення мотиваційних орієнтацій у професійній комунікації); «Самооцінка творчих здібностей» (Е. Тунік) (для визначення рівня творчості); «Тест комунікативних умінь» під авторством Л. Міхельсона (перекладена і адаптована Ю. З. Гільбухом) (для визначення переважаючого типу реакцій у різних комунікативних ситуаціях); «Вивчення здатності до самоуправління в спілкуванні» (для оцінки рівня комунікативної мобільності); незакінчені речення за методом В. Ф. Петровського (для дослідження професійного мовлення); методика «Експрес-діагностика організаторських здібностей» (для оцінки рівня організаторських здібностей); «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. С. Бубнової) (для визначення домінуючих ціннісних орієнтацій); діагностичний інструментарій психолінгвістики: фреймовий аналіз (для дослідження вербальної репрезентації концепту «священнослужитель»); *статистичної обробки емпіричних даних* – кількісний аналіз даних; t-критерій Ст'юдента (для порівняння показників у двох залежних вибірках); описова статистика (для визначення середньогрупових показників у групі та стандартного відхилення); процедура факторного аналізу (аналіз головних компонентів); H-критерій Крускала-Уоллеса (для виявлення розбіжностей між трьома незалежними групами). Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою Microsoft Office Excel 2010 та програмного забезпечення Statistica 6.0.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

вперше: виокремлено особливості процесу професійного становлення майбутніх священнослужителів, що обумовлені специфікою умов навчання у духовних ВНЗ; розроблено концептуальну модель професійного становлення студентів-богословів у духовних ВНЗ; емпірично встановлено відмінності в

особистісній та соціальній сферах професійного становлення майбутніх священнослужителів, зумовлені особливостями фахової підготовки (духовних та світських ВНЗ); розроблено та апробовано тренінгову програму оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів;

поглиблено та удосконалено: теоретичні та емпіричні підходи до комплексного вивчення професійного становлення студентів як вторинної соціалізації; розуміння про рівні (високий, середній, низький) професійного становлення майбутніх священнослужителів;

подальшого розвитку набули: психологічні уявлення про характер професійної діяльності священнослужителя; наукові положення про комплексну діагностику процесу професійного становлення студентів у ВНЗ.

Практичне значення дослідження полягає у запровадженні комплексної тренінгової програми оптимізації процесу професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів. Отримані результати психологічного дослідження можуть бути використані у процесі конструювання навчальних програм із дисциплін «Педагогічна психологія», «Психологія розвитку», «Психологія релігії», «Християнська психологія» та для удосконалення процесу професійного становлення студентів-богословів у духовних та світських ВНЗ.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Волинської православної богословської академії УПЦ КП (акт реалізації № 116 від 19.10.2016 р.), Рівненської духовної семінарії УПЦ КП (акт реалізації № 113 від 19.10.2016 р.), Київської православної богословської академії УПЦ КП (акт реалізації № 309 від 19.10.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено на: VIII та IX Міжнародних науково-практичних конференціях студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2014-2015 рр.); I-III Міжнародних науково-практичних інтернет-конференціях «Особистість і суспільство: методологія і практика сучасної психології» (Луцьк, 2014-2016 рр.); IX-XI Міжнародних науково-практичних конференціях «Психолінгвістика у сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2014-2016 рр.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору (Київ, 2014 р.); Max Weber VII International Scientific Conference “The problems of empirical research in psychology” (to the 150th anniversary of the birth of Max Weber) (Krakow (Poland), 2014); II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психолінгвістики, психології мови та мовлення» (Луцьк-Світязь, 2015 р.); VI міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2015 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (Харків, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя» (досвід Волинської психологічної школи до 15-річчя факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки) (Луцьк, 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Партнерство навчальних, культурно-освітніх закладів, соціальних служб і

родин: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку» (Тернопіль, 2015 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (Глухів, 2015 р.); XI науково-практичній конференції студентів та молодих учених «Психологічні проблеми сучасності» (Львів, 2014 р.); II науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми соціалізації особистості» (Луцьк, 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження надруковані у 23 одноосібних наукових працях, з яких 7 статей – у фахових виданнях у галузі психології, 4 статті – в іноземних збірниках наукових праць, 3 статті – в інших виданнях, 9 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 297 сторінок і містить 36 рисунків та 19 таблиць. Основний зміст роботи викладено на 198 сторінках. Список використаних джерел налічує 240 найменувань, із них 34 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** теоретично обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет і методи, розкрито наукову новизну та практичну значущість роботи, наведено дані про апробацію і впровадження результатів дослідження у практику, подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретико-методологічний аналіз психологічних особливостей професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів»** здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, розглянуто основні психолого-педагогічні підходи до вивчення професійного становлення студентів у межах соціалізуючого впливу ВНЗ. Здійснено теоретичний аналіз специфіки та психологічних особливостей діяльності священнослужителів за структурою діяльності у концепції О. М. Леонтьєва. Обґрунтовано концептуальну модель професійного становлення студентів-майбутніх священнослужителів.

У результаті здійсненого теоретичного аналізу психологічних концепцій професійного становлення виявлено відмінності у трактуванні досліджуваного феномену. Так, найбільш істотною відмінністю у визначенні сутності професійного становлення зарубіжними авторами є зміна парадигми розгляду професійного становлення; на перший план виступають успіхи у побудові професійної діяльності, тобто соціальні досягнення (Е. Рое, Д. Сьюпер, Дж. Холланд та ін.). У дослідженнях вітчизняних учених професійне становлення розглядається у тісному взаємозв'язку із особистісним становленням (Ж. П. Вірна, Р. В. Каламаж Н. С. Немцева, І. Д. Пасічник, Я. І. Радзивидло Л. І. Шумська та ін.), тобто акцентується увага на спрямованості особистості, професійній компетентності, професійно-важливих якостях тощо.

Аналіз вітчизняних психологічних концепцій професійного становлення продемонстрував існування аналітичного (Н. Ю. Волянчук, О. А. Дубасенчук, Т. В. Кудрявцева, С. І. Моськін, І. П. Тригуб, А. Р. Фонарьов та ін.) та комплексного

(П. М. Дзюба, А. В. Кабанова, І. В. Логін, С. Д. Максименко, Б. П. Невзоров, В. Д. Симоненко, В. Д. Шадриков та ін.) підходів до вивчення проблеми.

Багато дослідників (Дж. Вайдман, В. М. Васильков, В. Г. Денисова, Г. Я. Крисюк, В. О. Толочек та ін.) вказує на значущість соціалізації у процесі професійного становлення студента. Здійснений ґрунтовний теоретичний аналіз понять «професійне становлення» та «соціалізація» дає підстави розглядати професійне становлення з позицій комплексного підходу та трактувати його як двосторонній процес, який існує на перетині соціального та особистісного становлення індивіда у професії (Г. М. Андрєєва, Л. С. Виготський, Ю. Н. Карандашов, В. А. Клименко, Н. В. Матолигіна, Н. О. Пекінська, Ю. П. Поваренков, Н. С. Тимченко, Е. В. Харченко та ін.).

Здійснений психологічний аналіз професійної діяльності священнослужителя на основі концепції О. М. Леонтьєва дозволив виділити у її структурі такі конкретні діяльності: 1) здійснення таїнств; 2) богослужіння; 3) моральне керівництво прихожанами церкви (проповідництво); 4) організація внутрішнього церковного життя. Об'єктом і предметом діяльності священнослужителя є люди, провідна мета якої визначається вченими як духовне удосконалення або спасіння душ людей. Таким чином, мотивація до здійснення діяльності священнослужителя повинна характеризуватись пастирським покликанням як потягом серця та готовністю до співчуття і служіння тощо. Розклавши особливі діяльності священнослужителя на окремі дії, ми виокремили провідні поміж них, а саме: освячення, молитви, поклони, проповіді та мирування. Усі ці дії певною мірою пов'язані із такими цілями: долучення до церкви, відчуття співучасті, духовне та фізичне оздоровлення віруючих. Такі дії священнослужителя передбачають велику різноманітність операцій, оскільки на сьогодні поширеними є його служіння в лікарнях, в'язницях, на полігонах тощо. Аналіз рівня психофізіологічних функцій для діяльності священнослужителя дає підстави стверджувати, що ключовими серед них є моторні та мнемічні, а також комунікативні функції.

Виявлені психологічні особливості професійної діяльності священнослужителя стали основою для визначення бажаних результатів професійного становлення студентів-богословів. Такими вважаємо: сформовану комунікативну компетентність (вміння спілкуватись із вірянами різного віку, статусу та професії), розвинуті духовність та організаторські здібності (управління внутрішньо церковним життям).

Проведений теоретичний аналіз дав можливість визначити особливості процесу професійного становлення майбутніх священнослужителів, що обумовлені специфікою умов навчання у духовних ВНЗ та обраної професійної діяльності, серед яких:

1) специфічний процес адаптації до ВНЗ, пов'язаний із суворою церковною дисципліною, чітким розпорядком дня, закритістю навчального закладу та частковою соціальною депривацією;

2) етап оволодіння характеризується переважанням професійного виховання над навчанням, що сприяє утвердженню віри, формуванню духовних цінностей та саморозвитку особистості студента;

3) долучення етапу реалізації до процесу професійного становлення у ВНЗ, що пов'язано із постійною залученістю у практичну діяльність.

На основі теоретичного аналізу психологічних особливостей етапів професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів у духовних ВНЗ розроблено концептуальну модель цього процесу, що представлена на рисунку 1.

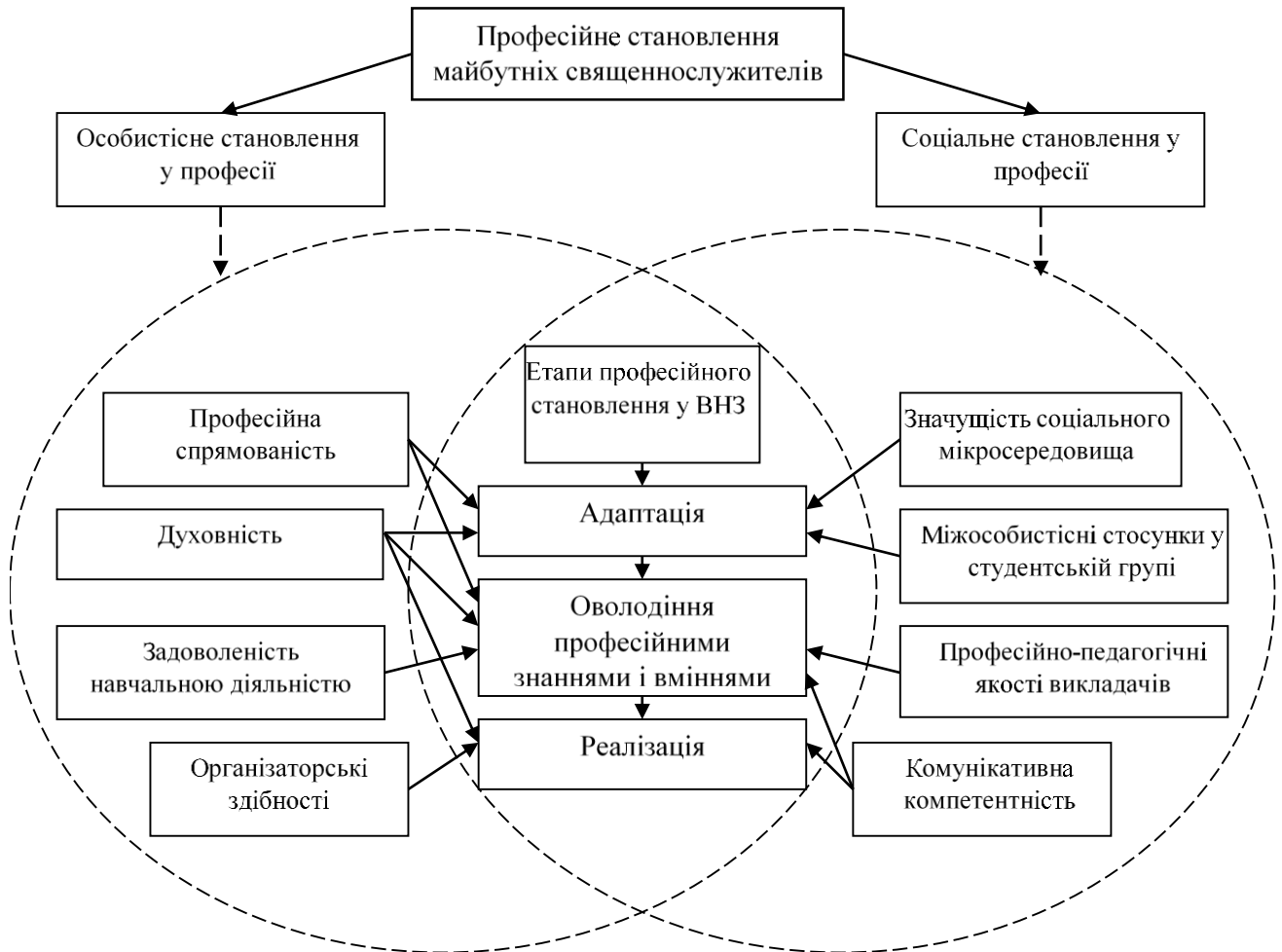

Рис.1. Концептуальна модель процесу професійного становлення майбутніх священнослужителів

Концептуальна модель професійного становлення студентів-богословів у духовних ВНЗ ґрунтується на концепції професійного становлення як форми соціалізації і індивідуалізації особистості Ю. П. Поваренкова; особистісно-професійного становлення студентів як соціально-детермінованого процесу Л. І. Шумської; соціалізації у ВНЗ Дж. Вайдмана; адаптації як складного процесу взаємодії особистості і навколишнього середовища (Ф. Б. Березін, В. В. Гриценко, Ю. А. Клейберг, П. С. Кузнецов та ін.).

У запропонованій моделі професійне становлення виступає як процес, який складається із взаємообумовлених і взаємозалежних між собою сфер – соціального та особистісного становлення індивіда у професії. Сфера особистісного становлення у професії передбачає формування особистісних характеристик людини, що регулюють її взаємини з професійним середовищем та зумовлюють особистісні особливості професійного становлення та майбутньої професійної діяльності. Згідно

запропонованого підходу особистісна сфера професійного становлення студента майбутнього священнослужителя представлена: професійною спрямованістю (мотивами вибору професії та навчання), задоволеністю обраною професією, сформованістю духовності (релігійності, творчості, ціннісних орієнтацій) та організаторських здібностей. Сфера соціального становлення передбачає інтеграцію індивіда в професійну діяльність та середовище, обумовлену станом та впливом соціальних структур (інститутів та організацій). У межах запропонованої моделі соціальна сфера професійного становлення студента майбутнього священнослужителя представлена: значимістю соціального мікросередовища, міжособистісними стосунками у студентській групі, професійно-педагогічними якостями викладачів та сформованістю комунікативної компетентності (мотиваційного, когнітивного, поведінкового компонентів та професійного мовлення). Зв'язки між характеристиками та етапами професійного становлення наведені у концептуальній моделі, відображають інтенсивне формування або актуалізацію тієї чи іншої характеристики на визначеному етапі.

Фундаментальною характеристикою професійного становлення майбутніх священнослужителів є духовність як складне інтегральне особистісне утворення. Дослідження різних аспектів духовності особистості відображені у працях таких науковців як: І. В. Докаш, Н. І. Жигайло, З. С. Карпенко, О. П. Колісник, П. П. Криворучко, Н. В. Марьясова, О. В. Матласевич, А. Б. Мудрик, Л. Г. Подоляк, Г. К. Радчук, О. Г. Романовський, Н. М. Савелюк, М. В. Савчин та ін. Ми у своєму дослідженні при розгляді духовності особистості опираємося на погляди сучасного дослідника Д. О. Леонтьєва, який виділяє три основні контексти, у межах яких використовується поняття «духовність»: 1) проблема особистісних цінностей і життєвих пріоритетів: переважання духовних, моральних цінностей на противагу матеріальним; 2) духовна творчість у культурі: створення духовних цінностей, ідей, смислів, творів мистецтва; 3) трансценденція до чогось вищого, вихід за межі індивідуальної особистості. У цьому контексті духовність ототожнюється з релігійністю, сходженням до Бога. Більшість науковців стверджують, що не слід окремо ототожнювати духовність з безкорисливістю, творчістю, моральністю або релігійністю. Тільки комплексний огляд духовності у всіх контекстах має сенс.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження психологічних особливостей професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів»** обґрунтовано основні критерії та методики дослідження професійного становлення студентів-богословів, здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей та рівня професійного становлення майбутніх священнослужителів на усіх етапах (адаптації, оволодіння та реалізації), а також представлено результати факторного аналізу професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів.

Дослідженням психологічних особливостей професійного становлення на цьому етапі було охоплено 152 студенти (середній вік яких 18,4 років), що опановують спеціальність «богослов'я» у Рівненській духовній семінарії, Київській та Волинській православних богословських академіях (духовних ВНЗ) Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП).

Критерії досліджуваних елементів процесу професійного становлення обирались відповідно до означеної вище послідовності етапів становлення у професії: адаптації, оволодіння та реалізації. Етапи професійного становлення ми визначали за роками навчання: адаптація (1 курс), оволодіння (2-4 курси), реалізація (5-6 курси).

Відповідно до теоретичної моделі, протікання процесу *адаптації* як входження в нові формальні й неформальні спільності у межах професійного становлення пов'язане із такими особистісними та соціальними характеристиками як: 1) домінуючі мотиви вибору професії як складова професійної спрямованості (переважання громадянських та професійних чи індивідуально-особистісних мотивів); 2) значимість для студента соціального мікросередовища; 3) сформованість міжособистісних стосунків у студентській групі; 4) релігійність особистості як складова духовності.

Істотними критеріями, які дозволяють виявити особливості протікання процесу професійного становлення на етапі *оволодіння* ми визначаємо: 1) переважаючий тип мотивації у навчальній діяльності як складова професійної спрямованості (домінування громадянських та професійних чи індивідуально-особистісних мотивів); 2) оцінка професійно-педагогічних якостей викладачів як професіоналів у обраній галузі; 3) задоволеність навчальною діяльністю; 4) збалансованість мотиваційних орієнтацій у професійній комунікації; 5) творчість як складова духовності та здатність до творення духовних цінностей.

Протікання процесу *реалізації* професійних функцій у межах духовних ВНЗ забезпечується за допомогою остаточного формування професійно важливих умінь: 1) комунікативної компетентності: комунікативних умінь, професійного мовлення, адаптивності у спілкуванні; 2) організаторських здібностей; 3) духовних цінностей як складника духовності особистості.

Емпіричний аналіз особливостей професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів на етапі адаптації дав можливість виявити, що більшість опитаних характеризується домінуванням громадянських та професійних мотивів вибору професії (соціальні, моральні, пізнавальні, пов'язані зі змістом праці, творчі мотиви) (92,1%) та високим рівнем активності у міжособистісних стосунках у студентській групі (69,1%). Зонами потенційного розвитку професійного становлення на етапі адаптації виявились: рівень значимості для студентів членів студентських груп та соціометричний статус у системі міжособистісних стосунків. Зонами потенційного розвитку ми визначаємо психологічні характеристики професійного становлення, які у більшості опитаних розвинені на низькому рівні.

На етапі оволодіння більшість студентів-богословів характеризуються високими показниками домінування громадянської та професійної мотивації у навчальній діяльності (83,6%) та оцінки рівня професійно-педагогічних якостей у викладачів (71,1%). Зоною потенційного розвитку професійного становлення на цьому етапі виявлено рівень сформованості творчих здібностей.

Здійснений емпіричний аналіз особливостей професійного становлення студентів-богословів на етапі реалізації дав можливість виявити, що для більшості опитаних характерні духовні цінності як провідні (70,4%) та добре розвинені

комунікативні вміння (50,1%). Тоді як професійне мовлення, адаптивність у спілкуванні та організаторські вміння потребують додаткового розвитку.

На основі отриманих даних усіх діагностичних показників ми вираховували рівень професійного становлення майбутніх священнослужителів на кожному етапі, що представлено на рисунку 2.

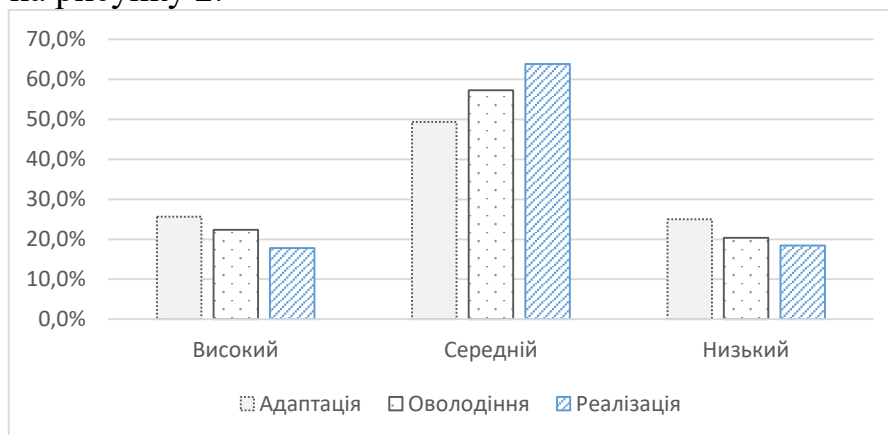

Рис.2. Рівні професійного становлення майбутніх священнослужителів на різних етапах, %

Отже, здійснений аналіз особливостей професійного становлення майбутніх священнослужителів на різних етапах продемонстрував зменшення кількості студентів із високим рівнем та збільшення – із середнім рівнем розвитку такого становлення з кожним наступним курсом навчання. Така ситуація пов'язана із нашаруванням проблемних сфер. Так, виявлено зони потенційного розвитку професійного становлення майбутніх священнослужителів, серед яких: згуртованість академічних груп, розширення релігійної свідомості, формування комунікативної компетентності, творчих та організаторських здібностей.

З метою пошуку найбільш істотних змінних у структурі професійного становлення майбутніх священнослужителів ми використали факторний аналіз. Для цього було проаналізовано кореляційну матрицю із 15 змінних за методом головних компонент. Так, за результатами факторного аналізу виокремлено чотири фактори: «специфічно-богословський» (14%), «мотиваційний» (11%), «комунікативний» (10%), «соціальний» (9%). Якісний аналіз виокремлених факторів дає змогу зробити висновок, що у процесі професійного становлення у духовних ВНЗ провідна роль належить професійній специфіці, а саме індивідуально-особистісним та соціальним умінням, які необхідні для практичної реалізації професійної діяльності (збалансованість мотиваційних орієнтацій та мобільність у комунікації, релігійність, творчі та організаторські здібності). Спрямованість для застосування таких умінь визначає мотивація вибору професії, стійкість якої забезпечується емоційним кліматом у групі (соціометричною структурою групи) та задоволеністю усіма аспектами навчання у ВНЗ. Поєднання соціальної та комунікативної функцій демонструє соціальну спрямованість професії священнослужителя.

У третьому розділі «Тренінгова програма оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів» представлено результати порівняння соціально-психологічних характеристик професійного становлення студентів різних спеціальностей (духовних та світських ВНЗ), а також описаний

формувальний експеримент – особливості конструювання та впровадження тренінгу оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів.

Добір експериментальної вибірки для здійснення порівняння особливостей професійного становлення викликав необхідність аналізу суміжних спеціальностей із богослов'ям, серед яких ми обрали філософію та психологію. Богослов'я і філософія суміжні за специфікою світогляду, тільки філософія займається пошуком істини, а богослов'я її «знає» і сповідує. Психологія і богослов'я суміжні за своєю духовною складовою, а саме обидва ці вчення дбають про психічне і духовне благополуччя людини. Духовне зростання, дисципліна духу, високий сенс існування є спільними для усіх трьох зазначених спеціальностей.

Дослідженням відмінностей професійного становлення студентів різних спеціальностей духовних та світських ВНЗ, що проводилось у 2014-2015 роках, було охоплено 277 студентів (середній вік – 18,7 років). З них 152 студенти-богослови з Рівненської духовній семінарії, Київської та Волинської православних богословських академій УПЦ КП (духовних ВНЗ), які склали експериментальну вибірку; інші 125 студентів із світських ВНЗ (50 студентів спеціальності «філософія» Національного університету «Острозька академія» та 75 студентів спеціальності «психологія» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки) склали контрольну вибірку дослідження.

Для виявлення статистично значимих відмінностей у діагностичних показниках професійного становлення у студентів різних спеціальностей (богослови, психологи, філософи) ми вираховували Н-критерій Крускала-Уоллеса. Отримані результати дають змогу стверджувати про існування статистично значимих відмінностей між групами ($p < 0,05$). Здійснене емпіричне порівняння особливостей професійного становлення студентів різних спеціальностей дало можливість стверджувати, що на процес і результат професійного становлення впливає не лише специфіка обраної спеціальності, але й інституційні характеристики закладу, в якому воно відбувається. Так, було виявлено, що студентам-богословам із духовних ВНЗ порівняно із психологами та філософами притаманні нижчі показники соціометричних статусів, оцінки психолого-педагогічних якостей викладачів, гармонійності мотиваційних орієнтацій у професійній комунікації та комунікативних вмінь. Усі зазначені показники стосуються навичок спілкування і взаємодії, а у духовних ВНЗ створюються умови більшою мірою для самозаглиблення, самоаналізу та саморозвитку. Такі умови позитивно впливають на духовний розвиток студентів. Так, було виявлено, що для студентів-богословів, у порівнянні із представниками інших спеціальностей, притаманні найбільш розвинені громадська та професійна спрямованість при виборі професії та у навчальній діяльності, релігійність особистості, провідними є духовні цінності. На нашу думку, значно покращує процес адаптації до умов майбутньої професійної діяльності розташування храмів на території духовних ВНЗ. У підтвердження цього було виявлено, що студенти-богослови уже на другому курсі навчання вміло використовують релігійну термінологію у своєму мовленні, що, у свою чергу, позитивно впливає на процес професійного становлення. Отже, отримані результати емпіричного порівняння особливостей професійного становлення студентів різних спеціальностей дали можливість виявити потенційні

зони розвитку такого становлення у майбутніх священнослужителів, серед яких навички міжособистісної взаємодії та комунікації.

Здійснене емпіричне дослідження дало можливість визначити потенційні зони та напрями удосконалення професійного становлення майбутніх священнослужителів: 1) розвиток навичок міжособистісної взаємодії; 2) формування і утвордження позитивної професійної мотивації; 3) формування комунікативної компетентності, а саме вміння виявляти та корегувати емоційні переживання вірян, розвиток навичок публічного виступу та активного слухання; 4) розвиток організаторських здібностей для упорядкування внутрішнього церковного життя; 5) розвиток духовності особистості як прагнення до постійного самовдосконалення.

Зазначені напрями удосконалення професійного становлення майбутніх священнослужителів лягли в основу розробки тренінгової програми, основною метою якої стало формування в учасників практичних професійних навичок та вмінь; вироблення навичок соціальної взаємодії, сприяння становлення студента як професіонала.

Тренінгова програма включала три структурні компоненти: діагностичний, інформаційно-смісловий, корекційно-розвивальний.

Метою діагностичного компоненту було вивчити особливості комунікативної компетентності та організаторських здібностей студентів-богословів. Для вимірювання було обрано саме ці характеристики, оскільки вони відображають найважливіші професійні вміння майбутніх священнослужителів, а також на попередньому етапі дослідження одержали найнижчі показники.

Мета інформаційно-сміслового компоненту – ознайомити учасників тренінгу з інформацією про: 1) ознаки відсутності і наявності пастирського покликання; 2) техніки зниження емоційної напруги; 3) техніки ведення бесіди та активного слухання; 4) правила публічного виступу та ін. Деякі із цих інформаційних блоків подавалися у вигляді міні-лекцій, інші – у межах ситуаційно-рольових ігор та тренінгових вправ. Крім того, в межах цього компоненту відбувалося поглиблене ознайомлення із особливостями професії священнослужителя та мотивації такої діяльності шляхом асоціативного експерименту та наративного методу.

Мета корекційно-розвивального компоненту – засвоїти методи та техніки ефективного вирішення складних ситуацій у міжособистісній взаємодії; розвиток комунікативних, організаторських та творчих умінь; підвищення рівня духовності студентів. У межах цього компоненту практично відпрацьовувалися усі техніки та способи, зазначені в інформаційному блоці.

Тренінг оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів складався із 15 занять тривалістю 60-80 хвилин та семи тематичних блоків. Така кількість тематичних блоків пов'язана із п'ятьма виокремленими напрямками удосконалення професійного становлення студентів-богословів, а також із вступним та завершальним заняттями.

Практичне впровадження тренінгу оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів здійснювалось на базі Волинської православної богословської академії впродовж двох місяців, з періодичністю 2 рази на тиждень. Експериментальну групу склали учасники тренінгу – 24 студенти-богослови 2-5

курсів навчання (середній вік 18,6 років), контрольну – 28 студентів-богословів 2-5 курсів навчання (середній вік 18,2 років).

Учасники мали змогу оцінити ефективність тренінгу за допомогою спеціально розробленої анкети, яка включала міру можливості використання набутих знань та навичок у повсякденному житті та міру ефективності тренінгу. Результати анкетування показали, що усі 100% учасників планують використовувати набуті знання та навички у повсякденному житті. Більшість учасників (75%) вважають тренінг ефективним для них, 12,5% – швидше ефективним, 12,5% учасників зазначає, що тренінг був рівною мірою як ефективний, так і неефективний. Жоден учасник не оцінив тренінг як неефективний.

Для перевірки ефективності використання програми оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів було використано t-критерій Стьюдента (Табл.1).

Таблиця 1

Відмінності у показниках професійного становлення студентів у експериментальній та контрольній групах до та після тренінгу (за середніми значеннями)

Показники	До тренінгу		Після тренінгу		Т-критерій Стьюдента, $p < 0,05$
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Організаторські здібності	41,25	40,45	60,07	40,63	2,09
Комунікативна компетентність	34,24	39,83	65,76	39,58	2,75
Творчі здібності	52,38	57,89	78,37	56,11	2,24

Одержані дані свідчать про існування статистично значимих відмінностей у показниках професійного становлення студентів експериментальної групи до та після тренінгу ($n=46$; $t=2,06$; $p < 0,05$). Натомість, у контрольній групі статистично значущих відмінностей між зрізами не зафіксовано. Виявлено статистично значимі відмінності в експериментальній групі до та після тренінгу у показниках організаторських здібностей ($t=2,09$, $p < 0,05$), комунікативної компетентності ($t=2,75$, $p < 0,05$) та творчих здібностей ($t=2,24$, $p < 0,05$).

Отже, розроблена і апробована тренінгова програма оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів є ефективною, що підтверджується результатами емпіричного дослідження. Тренінг сприяє удосконаленню провідних професійних умінь, необхідних для ефективного реалізації священнослужіння як діяльності, а також сприяє розвитку духовності студентів.

ВИСНОВКИ

За результатами дисертаційного дослідження зроблено такі висновки:

1. На основі теоретичного аналізу психологічних концепцій професійного становлення виявлено відмінності у трактуванні досліджуваного феномену у

закордонних та вітчизняних теоріях. Так, у закордонних дослідженнях на перший план поставлено успіхи у побудові професійної діяльності. У дослідженнях вітчизняних учених професійне становлення розглядається у тісному взаємозв'язку із особистісним становленням.

Проведений психологічний аналіз професійної діяльності священнослужителя на основі концепції О. М. Леонтьєва дозволив виділити такі конкретні діяльності священнослужителя: 1) здійснення таїнств; 2) богослужіння; 3) моральне керівництво прихожанами церкви (проповідництво); 4) організація внутрішнього церковного життя. Мотивація до здійснення діяльності священнослужителя повинна характеризуватись пастирським покликанням як потягом серця та готовністю до співчуття і служіння. Провідні дії у структурі діяльності священнослужителя (освячення, молитви, поклони, проповіді та мирування) пов'язані із реалізацією таких цілей: долучення людей до церкви, відчуття співучасті, духовне та фізичне оздоровлення віруючих. Зазначені дії передбачають велику різноманітність операцій, які здійснює священнослужитель. Це пов'язано з тим, що хоч традиційно більшість перерахованих дій священнослужитель здійснює у храмі, на сьогодні на державному рівні зазначається необхідність служіння таких фахівців у лікарнях, в'язницях, на полігонах тощо. Аналіз рівня психофізіологічних функцій для діяльності священнослужителя дає підстави стверджувати, що ключовими для здійснення діяльності священнослужителя є моторні, мнемічні, а також комунікативні функції.

2. За результатами теоретичного аналізу обґрунтовано концептуальну модель професійного становлення студентів майбутніх священнослужителів, яка ґрунтується на положенні про те, що професійне становлення – це процес, який існує на перетині соціального та особистісного становлення індивіда у професії. Згідно запропонованого підходу особистісна сфера професійного становлення майбутнього священнослужителя представлена: професійною спрямованістю (мотивами вибору професії та навчання), задоволеністю обраною професією, сформованістю духовності (релігійності, творчості, ціннісних орієнтацій) та організаторських здібностей. Сфера соціального становлення передбачає: значимість соціального мікросередовища, міжособистісні стосунки у студентській групі, оцінка студентами професійно-педагогічних якостей викладачів та сформованість комунікативної компетентності (мотиваційного, когнітивного, поведінкового компонентів та професійного мовлення).

Розроблена концептуальна модель професійного становлення майбутніх священнослужителів обумовлена специфікою умов навчання у духовних ВНЗ та обраної професійної діяльності: 1) особливий процес адаптації до ВНЗ, пов'язаний із суворою церковною дисципліною, чітким розпорядком дня, закритістю навчального закладу та частковою соціальною депривацією; 2) етап оволодіння характеризується переважанням професійного виховання над навчанням, що сприяє утвердженню віри, формуванню духовних цінностей та саморозвитку особистості студента; 3) долучення етапу реалізації до процесу професійного становлення у ВНЗ, що пов'язано із постійною включеністю у практичну діяльність (участь у богослужіннях).

3. Проведене емпіричне дослідження підтвердило адекватність теоретичної концептуальної моделі професійного становлення майбутніх священнослужителів. З'ясовано психологічні особливості етапів професійного становлення студентів-майбутніх священнослужителів. Етап адаптації характеризується домінуванням громадянських та професійних мотивів вибору професії (соціальні, моральні, пізнавальні, мотиви, пов'язані зі змістом праці, творчі мотиви) та високим рівнем активності у міжособистісних стосунках у студентській групі. Зонами потенційного розвитку професійного становлення на етапі адаптації виявлено: рівень значимості для студентів однокласників та соціометричний статус у системі міжособистісних стосунків. Етап оволодіння характеризується громадянською та професійною мотивацією у навчальній діяльності, високою оцінкою професійно-педагогічних якостей викладачів та задоволеністю навчальною діяльністю. Особливими сферами професійного становлення на цьому етапі виявилися: збалансованість мотиваційних орієнтацій у професійній комунікації та творчість. Встановлено, що на етапі реалізації професійного становлення характерними є: домінування духовних цінностей та компетентність у комунікації. Проте, були виявлені і можливості удосконалення професійного становлення на цьому етапі – недостатньо розвинені мобільність у спілкуванні та організаторські здібності. Аналіз особливостей професійного становлення майбутніх священнослужителів на усіх етапах продемонстрував зменшення кількості студентів із високим рівнем та збільшення – із середнім рівнем розвитку такого становлення з кожним наступним курсом навчання. Така ситуація пов'язана із наявністю можливостей до удосконалення професійного становлення студентів-богословів, а саме згуртування групи, розвиток творчих та організаторських здібностей, комунікативної компетентності.

Здійснений емпіричний аналіз усіх характеристик професійного становлення майбутніх священнослужителів дозволив виокремити чотири значущих фактори: «специфічно-богословський», «мотиваційний», «комунікативний», «соціальний». Якісний аналіз виокремлених факторів дає змогу зробити висновок, що у процесі професійного становлення у духовних ВНЗ провідна роль належить професійній специфіці, тобто головну роль відіграють індивідуально-особистісні та соціальні уміння, необхідні для практичної реалізації фахової діяльності. Спрямованість для застосування таких умінь визначає мотивація, стійкість якої забезпечується емоційним кліматом у групі та задоволеністю усіма аспектами соціалізації. Поєднання соціальної та комунікативної функцій демонструє соціальну спрямованість професії священнослужителя.

4. На основі порівняльного аналізу особливостей професійного становлення студентів різних спеціальностей духовних та світських ВНЗ встановлено, що студентам-богословам із духовних ВНЗ (порівняно зі студентами-психологами та філософами) притаманні нижчі показники соціометричних статусів, оцінки психолого-педагогічних якостей викладачів, гармонійності мотиваційних орієнтацій у професійній комунікації та комунікативних вмінь. Усі зазначені показники стосуються навичок спілкування і взаємодії. У духовних ВНЗ професійне становлення здійснюється у напрямку самозаглиблення і самоаналізу. Це стимулює духовний розвиток майбутніх священнослужителів. Було виявлено, що студентам-богословам порівняно із представниками інших спеціальностей більшою мірою

притаманні громадянська та професійна спрямованість при виборі професії та у навчальній діяльності, вищий рівень розвитку релігійності особистості та домінування духовних ціннісних орієнтацій.

Враховуючи результати емпіричного дослідження, визначено потенційні зони розвитку професійного становлення студентів-майбутніх священнослужителів, зокрема: 1) розвиток навичок міжособистісної взаємодії; 2) формування і утвердження позитивної професійної мотивації; 3) формування комунікативної компетентності, а саме вміння виявляти та корегувати емоційні переживання вірян, розвиток навичок публічного виступу та активного слухання; 4) розвиток організаторських здібностей для упорядкування внутрішнього церковного життя; 5) розвиток духовності особистості як прагнення до постійного самовдосконалення.

5. Розроблено тренінгову програму оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів, що передбачала сім тематичних блоків: вступ до роботи; навички міжособистісної взаємодії майбутніх священнослужителів; професійна мотивація священнослужіння; комунікативна компетентність у професії священнослужителя; управлінські функції священнослужителів; духовний розвиток майбутніх священнослужителів; завершальне заняття.

За результатами апробації розробленої тренінгової програми констатовано її ефективність. Відвідування студентами експериментальної групи тренінгу посприяло удосконаленню комунікативної компетентності, організаторських здібностей та розвитку духовності особистості майбутніх священнослужителів.

Перспективами подальших наукових досліджень є вивчення специфіки професійного становлення та діяльності працюючих священнослужителів, а також розробка тренінгових програм оптимізації професійного становлення для різних курсів навчання у духовних ВНЗ.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, надруковані у виданнях, що затверджені як фахові у галузі психології.

1. Чміль Н. С. Теоретичні аспекти формування професійного мовлення у студентів / Н. С. Чміль // Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2014. – Вип. 16. – С. 174-183.

2. Чміль Н. С. Особливості професійної релігійної освіти української православної церкви / Н. С. Чміль // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»: темат. вип. – 2014. – Вип. 5; Т. I (52), Дод.1: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – С. 516-522.

3. Чміль Н. С. Вербальна репрезентація концепту професії богослова у студентів духовних та державних ВНЗ / Н. С. Чміль // Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2015. – №18(1). – С. 164-174.

4. Чміль Н. С. Емоційний аспект професійної соціалізації майбутніх священнослужителів / Н. С. Чміль // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – Херсон, 2015. – Випуск 2. – Том 2. – С. 116-120.

5. Чміль Н. С. Соціально-психологічні особливості професійного становлення студентів духовних ВНЗ / Н. С. Чміль // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2015. – Вип. 25. – С. 302-312.

6. Чміль Н. С. Концептуальна модель процесу професійної соціалізації майбутніх священнослужителів / Н. С. Чміль // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». – Харків, 2016. – Випуск 52. – С. 235-243.

7. Чміль Н. С. Соціально-психологічні особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів на етапі оволодіння знаннями: емпіричний аспект / Н. С. Чміль // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2016. – № 28. – С. 294-304.

Публікації у виданнях інших держав:

8. Чміль Н. С. Особистісні та соціальні фактори професійного становлення майбутніх священнослужителів / Н. С. Чміль // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2016. – IV (44). – Issue: 92. – P. 69-72.

9. Chmil N. Professional training as an effective method of practical preparation for theology students / N. Chmil // European humanities studies: state and society. – 2015. – №1. – P. 17-25.

10. Чміль Н. С. Творческие способности как необходимое условие развития гибкости в общении студентов / Н. С. Чміль // Педагогика и психология как ресурс развития современного общества: проблемы сетевого взаимодействия в инклюзивном образовании: материалы VII Международной научно-практической конференции к 100-летию РГУ имени С. А. Есенина. – Рязань, 2015. – С. 299-302.

Публікації в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій:

11. Чміль Н. С. Вербальна репрезентація концепту майбутньої професії студентів-богословів / Н. С. Чміль // East European Journal of Psycholinguistics. – 2015. – Vol. 2 (1). – С. 16-23.

12. Чміль Н. С. Міжособистісні відносини у студентській групі як чинник професійного становлення / Н. С. Чміль // Психологічні проблеми сучасності: Тези XI науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (15-16 травня). – Львів, 2014. – С. 135-137.

13. Чміль Н. С. Особистісна значущість соціального мікросередовища духовного ВНЗ для студента-богослова / Н. С. Чміль // Особистість і суспільство: методологія і практика сучасної психології: матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (12 травня). – Луцьк: Вежа-Друк, 2016. – С. 172-175.

14. Чміль Н. С. Психологічні особливості професійного становлення студентів / Н. С. Чміль // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14-15 травня). – Луцьк, 2014. – С. 503-506.

15. Чміль Н. С. Психологічні особливості професіоналізації студентів-семінаристів / Н. С. Чміль // Особистість і суспільство: методологія і практика сучасної психології: матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (13 травня). – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – С. 173-176.

16. Чміль Н. С. Психологічні особливості мотивації вибору професії богослова / Н. С. Чміль // Особистість і суспільство: методологія і практика сучасної психології: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – С. 167-170.

17. Чміль Н. С. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії студентів-богословів / Н. С. Чміль // Актуальні проблеми соціалізації особистості: матеріали II науково-практичного семінару. – Луцьк, 2015. – С. 97-99.

18. Чміль Н. С. Психологічний аналіз мотивації діяльності священика / Н. С. Чміль // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід». – Харків, 2015. – С. 272-274.

19. Чміль Н. С. Психологічні особливості емоційних переживань кризи професійного становлення майбутніх священиків / Н. С. Чміль // Актуальні проблеми практичної психології: збірник статей II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 12-13 листопада 2015 року. – Глухів, 2015. – С. 176-180.

20. Чміль Н. С. Психологічні особливості релігійності студентів-богословів української православної церкви / Н. С. Чміль // Православ'я в Україні: матеріали V Міжнар. наук. конф. до 400-ліття Київської Академії (1615–2015). – К., 2015. – С. 493-499.

21. Чміль Н. С. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій майбутніх священнослужителів на різних етапах професійної соціалізації / Н. С. Чміль // Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя: зб. наукових статей. – Луцьк: Вежа-Друк, 2016. – С. 367-372.

22. Чміль Н. С. Реалізація професійних функцій як етап професійної соціалізації майбутніх священнослужителів / Н. С. Чміль // Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2015 року. – Одеса, 2015. – С. 232-235.

23. Чміль Н. С. Творчість як умова гармонійних комунікативних орієнтацій студента / Н. С. Чміль // Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень». – Луцьк, 2015. – Т. 3. – С. 494-497.

АНОТАЦІЇ

Чміль Н. С. Психологічні особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2017.

Дисертацію присвячено проблемі дослідження особливостей професійного становлення майбутніх священнослужителів. На основі теоретичного аналізу

сконструйовано концептуальну модель професійного становлення студентів-богословів духовних ВНЗ.

Емпірично виявлено показники і рівень професійного становлення майбутніх священнослужителів. Встановлено найбільш істотні змінні у структурі професійного становлення майбутніх священнослужителів. Виявлено відмінності в особливостях професійного становлення студентів різних спеціальностей (духовних та світських ВНЗ).

Розроблено тренінгову програму оптимізації професійного становлення майбутніх священнослужителів та доведено ефективність її використання.

Ключові слова: професійне становлення, студент, священнослужитель, професійна спрямованість, духовність, організаторські здібності, комунікативна компетентність, міжособистісні стосунки.

Чмил Н. С. Психологические особенности профессионального становления будущих священнослужителей. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный университет «Острожская академия», Острог, 2017.

Диссертация посвящена проблеме исследования особенностей профессионального становления будущих священнослужителей. На основе теоретического анализа сконструирована концептуальная модель профессионального становления студентов-богословов духовных вузов.

Эмпирически выявлены характеристики и уровни профессионального становления будущих священнослужителей. Установлены наиболее существенные переменные в структуре профессионального становления будущих священнослужителей. Выявлены различия в особенностях профессионального становления студентов разных специальностей (духовных и светских вузов).

Разработана тренинговая программа оптимизации профессионального становления будущих священнослужителей и доказана эффективность ее использования.

Ключевые слова: профессиональное становление, студент, священнослужитель, профессиональная направленность, духовность, организаторские способности, коммуникативная компетентность, межличностные отношения.

Chmil N. S. Psychological characteristics of professional formation of future priests. – Manuscript.

Thesis for the Candidate degree in Psychology, speciality 19.00.07 – Educational and Developmental Psychology. – The National University of *Ostroh Academy*, Ostroh, 2017.

The thesis is devoted to the study of the features of professional formation of future priests. The psychological features of the theologian profession were highlighted. We identified the major results of students' professional formation in religious universities, which are necessary for the professional activity implementation (the development of communicative competence, spirituality and organizational skills). The specific learning conditions in religious universities were detected at all stages of professional development.

Adaptation stage is complicated by strict ecclesiastical discipline, accurate daily routine and social deprivation. Mastering stage is characterized by the dominance of professional upbringing, which is promoting the faith formation and spiritual values. The implementation stage in religious universities is associated with the permanent inclusion of students in practical activities (implement of worship). The conceptual model of students' professional formation in religious higher educational institutions, which based on the theoretical analysis, was created. The social and personal characteristics of the professional formation process of future priests were presented. The characteristics of social formation are: the importance of social micro environment, interpersonal relations in student group, the teachers' professional and pedagogical qualities and communicative competence formation (motivational, cognitive, behavioral components and professional broadcasting). The characteristics of personality formation are: professional orientation (motives career choices and education), satisfaction with the chosen profession, spirituality formation (religion, art, values) and organizational skills.

The characteristics and levels of professional formation of future priests were empirically detected. The high level of professional formation of future priests at the adaptation stage we associated with the civic and professional motives dominance, the reference academic group, the high sociometric status and activity in interpersonal interactions, as well as a high level of religious identity. At the mastering stage a high level of professional formation we associated with the public and professional motives dominance in education, the high estimates of teachers' professional pedagogical skills, satisfaction with training activities, motivational orientations balance in professional communication and a high level of creativity. The high level of professional formation of future priests at the implementation stage we associated with a high level of communicative competence, professional broadcasting, organizational skills, as well as the spiritual values' dominance.

The most significant variables in the structure of professional formation of future priests were revealed. The four factors of future priests' professional formation are detected: "specifically theological", "motivational", "communicative", "social". Close relationships between conditions (social factors) and outcomes (personal factors) of future priests' professional formation are found. The different features of students' professional development (spiritual and secular universities) were empirically detected. Religious universities' students compared with other groups demonstrated lesser indexes of sociometric status, assessment of teachers' psychological and pedagogical skills, a motivational orientations' harmony in professional communication and communication skills. However, they demonstrated more developed social and professional orientation in career choices and in training activities, religiosity personalities and spiritual values.

"Training program for promoting professional formation of future priests" was developed and the effectiveness of its use was proved. Training were consisted of seven thematic blocks: an introduction to the work; future priests' interpersonal interaction skills; future priests' professional motivation; communicative competence in the profession priest; priests' management functions; spiritual development of future priests; with positive into the future.

Key words: professional formation, student, priest, professional orientation, spirituality, organizational skills, communicative competence, interpersonal relations.

Підписано до друку 21.04.2017 р. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 70. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.